

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
KASTAMONU UNIVERSITY FACULTY
OF THEOLOGY

جامعة قسطنوني كلية الإلهيات

VII. ULUSLARARASI ŞEYH
ŞA' BÂN-I VELİ SEMPOZYUMU
"MÂVERÂÜNNEHİR"

BİLDİRİ TAM METİNLERİ KİTABI

KASTAMONU UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY
VII. INTERNATIONAL SHAYKH ŞHA' BAN-I VELİ
SYMPOSIUM
"MÂ WARÂ' AL-NAHR"
SYMPOSIUM FULL TEXT BOOK

مؤتمر الشيخ شعبان ولي الدولي الدورة السابعة
"ما وراء النهر"
كتاب بحوث المؤتمر كاملة

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

VII. ULUSLARARASI ŞEYH ŞA‘BÂN-I VELÎ
SEMPOZYUMU
“MÂVERÂÛNNEHİR”

KASTAMONU UNIVERSITY, FACULTY OF THEOLOGY
VII. INTERNATIONAL SHAYKH ŞHA‘BÂN-I VELÎ SYMPOSIUM
"MÂ WARĀ’ AL-NAHR"

جامعة قسطنطيني كلية الإلهيات
مؤتمر الشيخ شعبان ولي الدولي الدورة السابعة
"ما وراء النهر"

BİLDİRİ TAM METİNLERİ KİTABI
SYMPOSIUM FULL TEXT BOOK
كتاب بحوث المؤتمر كاملة

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ
Arş. Gör. Dr. Beyza Aybike DEVECİ

2024
KASTAMONU

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

VII. ULUSLARARASI ŞEYH ŞA‘BÂN-I VELÎ
SEMPOZYUMU
“MÂVERÂÜNNEHİR”
17-18 MAYIS 2024

BİLDİRİ TAM METİNLERİ KİTABI

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ
Arş. Gör. Dr. Beyza Aybike DEVECİ

Kapak ve Grafik Tasarım
Çiğdem Gülmez
e-ISBN
Yayıncılık Sertifika

Kastamonu Üniversitesi Yayınları
Baskı Tarihi 2024

İletişim Bilgileri
Mail: ssv.sempozyum@kastamonu.edu.tr
03662802702

Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kuzeykent/Kastamonu
Pk: 37150 / Kastamonu / Türkiye

Bu eser Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0
Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

*This work is licensed under a Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0
International License

Copyright © 2024

Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak T.C. Kastamonu Üniversitesine aittir. Her hakkı saklıdır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Bu kitabın hiçbir kısmı yayıncısının yazılı izni olmaksızın elektronik veya mekanik, fotokopi, kayıt ya da herhangi bir bilgi saklama, erişim sistemi de dahil olmak üzere herhangi bir şekilde çoğaltılamaz. Bu kitapta VII. Uluslararası Şeyh Şa‘bân-ı Velî Sempozyumu “Mâverâünnehir” kapsamında sunulan bildirilerin özetleri yer almaktadır. İçerik konuşmacılara aittir. Kastamonu Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

MÂVERÂÜNNEHİR BÖLGESİNDE YER ALAN ŞEHİRLERİN FAZİLETİYLE İLGİLİ RİVÂYETLER

Doç. Dr. Rıdvan KALAÇ¹

Öz

Mâverâünnehir, Ceyhun ile Seyhun nehirleri arasında kalan coğrafi bölgeyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Geniş ve verimli topraklara sahip olan bu bölge günümüzde Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında bölünmüş haldedir. Ortaçağ’da Mâverâünnehir bölgesindeki Buhara, Semerkant, Nesef ve Tirmiz şehirleri, İslam uygarlığının geliştiği önemli ilim ve kültür merkezlerindedir. Bu kentlerden bilhassa Buhara ile Semerkant, kaynaklarda “İslâm’ın kubbesi” ve “dünya cennetlerinin en önde geleni” şeklinde tanımlanmıştır. Bu şehirlerin zihinlerde oluşturduğu müspet algının, haklarında nakledilen rivâyetlerden etkilendiği söylenebilir. Nitekim kaynaklarda, bu şehirlerin fazileti hakkında Hz. Peygamber’e isnad edilen rivâyetlere rastlamak mümkündür. Bu çalışmanın temel amacı Mâverâünnehir bölgesinin önde gelen mezkûr ilim merkezlerini zikrettikten sonra bu bölgelerden Buhara ve Semerkant’ın faziletleri hakkında Allah Rasûlü’ne nispet edilen bazı rivâyetleri ele alıp hadis tekniği açısından incelemektir.

Anahtar kelimeler: *Hadis, Rivâyet, Şehir, Fazilet, Mâverâünnehir, Buhara, Semerkant.*

NARRATIVES ABOUT THE VIRTUE OF THE CITIES LOCATED IN THE TRANSOXINANNAHIR REGION

Abstract

Transoxiana is used to refer to the geographical region between the Ceyhun and Seyhun rivers. This region, which has large and fertile lands, is today divided between Kazakhstan, Uzbekistan and Turkmenistan. In the Middle Ages, the cities of Bukhara, Samarkand, Nasaf and Termez in the Transoxiana region were among the important scientific and cultural centers where Islamic civilization developed. Among these cities, especially Bukhara and Samarkand, are described in the sources as the "dome of Islam" and "the most prominent of the world's paradises". It can be said that the positive perception created by these cities in the minds is influenced by the narrations about them. As a matter of fact, in the sources, it is possible to come across narrations attributed to the Prophet. The main purpose of this study is to examine some of the narrations attributed to the Messenger of Allah about the virtues of Bukhara and Samarkand, two of these regions, after discussing the leading science centers of the Transoxiana region and examining them in terms of hadith technique.

Key words: *Hadith, Narration, City, Virtue, Transoxiana, Bukhara, Samarkand.*

Giriş

Çalışmada ele alınan konuyla ilgili bilinmesi gereken en temel hakikat, yerlerin faziletine ilişkin ilahi vahiy tarafından kutsiyet atfedilmeyen hiçbir yerin kutsal kabul edilmeyeceğidir. Buradan hareketle çalışmaya konu olan mekânların fazileti hususundaki temel ölçütün Kur’an-ı Kerim ayetleri ve sahih hadisler olduğunu ifade etmemiz gerekir.

Hadis eserleri başta olmak üzere rivâyet malzemesini kullanan tefsir, tarih ve tabakat kitapları ile mevzuat literatürü tarandığında bazı şehirlerin, bölgelerin veya orada yaşayan insanların başka

¹ Orcid ID: 0000-0002- 3257-2471, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Hadis Ana Bilim Dalı.

yerlere göre üstün tutulduğuna dair rivâyetlere rastlamak mümkündür.² Bu tür rivâyetlerin bir kısmında bazı beldelerin gelecekte fethedileceği haber verilirken bazılarında ise o yerleri koruyup güvenliğini sağlayan görevlilerinin nail olacakları hasenatlar ve bu sevaplar neticesinde cennette elde edecekleri nimetler konu edinmektedir. Hal böyleyken bu tür eserlerde bazı şehir ve beldeleri ile orada yaşayan insanları yeren rivâyetlere de yer verilmiştir. Bu anlamda hakkında rivâyet malzemesi bulunan mekanlardan birisi de Mâverâünnehir bölgesinin içerisine giren şehirler olduğu görülmektedir.

Mâverâünnehir bölgesi, Orta Asya'ya yönelik İslam fetihlerinden sonra kaynaklarda Ceyhun nehrine izafeten 'nehirin öte tarafında bulunan bölge' anlamında kullanılmıştır.³ İslam aleminin en uç noktasında bulunan Mâverâünnehir bölgesi, Ceyhun nehrinin doğusunda bulunan yerleri içine alır ve kuzeyde Türkistan, güney batıda Horasan, kuzey batıda Harizm, güneyde Toharistan ve doğuda Çin hududundaki Taşkent ile sınırlıdır.⁴ Mâverâünnehir tabiri, IX. (XV.) yüzyıldan itibaren farsça kaynaklarda kullanılmaya başlanmıştır. Arapça kaynaklarda bu tabir, Ceyhun nehrine izafeten daha çok Mâverâü'l-Ceyhûn şeklinde kullanılır. Modern dönemde ise Mâverâünnehir, Ceyhun ile Seyhun nehirleri arasında kalan yaklaşık 660.000 km²'lik coğrafi bölgeyi ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır.⁵

Hicri ilk üç asırda Mâverâünnehir bölgesinde Buhâra ve Semerkant başta olmak üzere Tirmiz, Nesef, Belh ve Nesâ şehirleri önemli ilim ve kültür merkezleri arasında yer almıştır. Bu bölgelerde ilmî anlamda meydana gelen gelişmeler, sadece İslâmî ilimlerle sınırlı kalmayıp, bilakis çok sayıda ilim dalında da bu gelişmeler yaşanmış ve meşhur ilim adamları yetişerek önemli eserler telif etmişlerdir. Bölgenin ilmi ve kültürel hayatında yaşanan bu başarı; siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel etkenlerin bir araya gelmesiyle olmuştur. Maveraünnehir Bölgesinde ilmi ve kültürel hayatın gelişimini etkileyen unsurlar arasında İpek Yolu'nun bölge ekonomisine sağladığı zenginlik önemli bir husustur. Diğer taraftan mevalinin ilme olan rağbeti ile ülkede güven ve huzur ortamının sağlanması ve geçmiş kültürlerin eğitim kurumlarının katkısı bu unsurlardan bir kaçıdır.⁶

Çalışmamız Maveraünnehir Bölgesinde yer alan Buhara ve Semerkant şehirleri hakkında nakledilen rivâyetleri konu edinmektedir. Esasında tarihte Maveraünnehir Bölgesinde ilmi ve kültürel gelişmelerin en canlı olduğu merkezlerin başında Buhara ve Semerkant gelmektedir. Buhara ve Semerkant, hadis ilmi açısından önemli çalışmalara sahne olmuştur. Nitekim bu iki ilim merkezinde çok sayıda muhaddis yetişmiş ve diğer ilim merkezlerinden muhaddisler bu şehirlere göç ederek bölgenin hadisçiliğine büyük katkı sağlamışlardır. Bu iki şehirde yetişen hadisçiler, tasnif dönemi ve sonrası çok sayıda hadis eseri kaleme alarak literatürün gelişmesinde etkili olmuşlardır.⁷ Şimdi çalışmaya konu olan Buhara ve Semerkant şehirleri hakkında genel bazı bilgiler verdikten sonra bu beldeler hakkında kaynaklarda yer bulan rivâyetleri ele alıp hadis ilmi açısından incelemek istiyoruz.

² Bu konuda yapılan bir çalışma için bk. İsmail Hakkı Ünal, "Şehirlerin Faziletiyle İlgili Uydurma Hadisler ve 'Hayru'l Buldân' Risâlesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2000), 67-90.

³ Osman Gazi Özgüdenli, "Mâverâünnehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/177.

⁴ Şeyh Muhammed Bek el-Hudârî, *Muhâdaratü Târihi'l-Umumi'l-İslâmiyye* (Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1970), 36.

⁵ Özgüdenli, "Mâverâünnehir", 28/177.

⁶ Bölgenin İslam fetihleri öncesi ve sonrası durumu, bölgenin coğrafi ve siyasi tarihi, bölgedeki ilmi ve kültürel hayatın durumu, bu bölgedeki eğitim öğretim mekanları, hadis ilmi dışında diğer İslâmî ilimler, hadis ilminin bölgeye giriş süreci ve hadis eğitim mekanları hakkında geniş bilgi için bk. Dursun Sarı, *Maveraünnehir Bölgesinde Hadis Çalışmaları (Hicri İlk Üç Asır)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019), 10-135.

⁷ Hicri ilk üç asırda Buharalı ve Semerkantlı hadis râvileri ile buralarda yetişen muhaddisler ve onların yazdıkları eserler hakkında geniş bilgi için bk. S. Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 531-552; Sarı, *Maveraünnehir Bölgesinde Hadis Çalışmaları*, 136-208.

1. Buhara Şehri ve Hakkında Vârit Olan Rivâyetler

Orta Asya'nın en eski yerleşim yerlerinden birisi olan Buhara, Zerefşan ırmağının aşağı havzasındaki büyük bir vahada yer almakta olup günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde bulunan tarihi bir kenttir.⁸

Buhara adı ilk defa Pu-ha şeklinde 630 yılı civarında Çinli seyyah Hüang-Tsang tarafından kullanılır. Şehrin isminin eski paralar üzerinde "Pwy'r ywB" şeklinde geçmesinden dolayı 'Buhara' isminin çok daha önceleri kullanılmakta olduğu neticesine varılabilir. Buhara isminin kaynağı konusunda farklı görüşler vardır. Bu kelimenin Sanskritçe vihara (manastır) kelimesinden geldiği, Türkçe'deki şekli buhardan türemiş olması da mümkündür.⁹ Mecusiler arasında öğrenim merkezi, Uygur ve Hitay putperestlerinin dilinde ise "Puthane" anlamına geldiği kaydedilmiştir.¹⁰ Buraya verilen isimler arasında; Nimecket, Bumesket, el-Medinetü's-Sufriyye, Medinetü't-Tüccar ve el-Fahire de bulunmaktadır.¹¹

İbn Havkal, Buhara şehrini tasvir ederken İslam dünyasında Buhara'dan daha güzel bir şehir görmediğini, şehrin kalesine çıktığı zaman her tarafta yeşillik gördüğünü, yeşilliklerin semanın rengiyle birleştiğini ve mavi gökyüzünün yeşil bir halı üzerine kapanmış gibi olduğunu belirtir.¹²

Maveraünnehir bölgesinin en önemli şehirlerinin başında gelen Buhara, Müslümanların burayı fethedip yerleşim yeri edinmesiyle ilmi ve kültürel açıdan parlak bir devir geçirmeye başlamıştır.¹³ Buhara şehri, 54/674 yılında Muaviye'nin Horasan valisi Ubeydullah b. Ziyad tarafından fethedilmişti. O sıralarda şehrin başında Türk hakanının eşi Bidûn Hatun bulunmaktaydı. Ancak Buhara'da İslâm hakimiyeti başlarda sağlanmayıp isyan ve karışıklıklar neticesinde şehir Müslümanların kontrolünden çıkmıştır.¹⁴ Sonrasında ise Emevilerin meşhur komutanlarından Kuteybe b. Müslim (öl. 96/715) 87-90/706-709 yılları arasında şehre düzenlediği çeşitli seferlerle Buhara halkıyla o yörede direnenlerin mukavemetini kırarak şehri tam anlamıyla hakimiyeti altına almıştır.¹⁵

Buhara şehrinin fethedileceğine dair nakledilen rivâyetlere rastlamak mümkündür. Esasında bu rivâyetler çalışma konumuzla da alakalıdır. Nitekim bu rivâyetlerde şehrin faziletlerine işaret edilmektedir. Şimdi bu rivâyetleri sırasıyla şöyle sıralayabiliriz:

Ünlü coğrafyacılar olan Yâkût el-Hamevî (öl.626/1229) ile Muhammed b. Zekeriyya el-Kazvîni (öl. 682/1283), Hz. Peygamber'e isnad edilen bir rivâyete dikkat çekmektedir. Bu hadiste Allah Resulü, Buhara'nın fethini müjdelemektedir. Mezkûr alimler isnadını da zikrederek Huzeyfe b. el-Yeman'a şöyle bir rivâyet atfetmektedir: "*Horasan'da Ceyhun denin nehrin arkasında Buhara adında bir şehir fethedilecektir. Orası rahmetle kuşatılmış, meleklerle doldurulmuş ve ehli muzaffer kılınmış bir şehirdir. Orada yatağında uyuyan kişi Allah yolunda kılıcını savuran kişi gibidir.*"¹⁶

Bu rivâyetin mevzuat literatürü dahil hiçbir hadis kaynağında kaydedilmemiş olması, hadisin sıhhatine şüpheyle yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır. Diğer taraftan kaynakları tetkik ettiğimizde sadece Yâkût el-Hamevî (öl.626/1229) ile el-Kazvîni (öl. 682/1283) gibi iki meşhur tarihçi ve coğrafya âliminin eserleri dışında kaynaklarda yer bulmadığını ve dolayısıyla rivâyetin başka âlimler nazarında muteber görülüp eserlerine alınmadığını ifade etmek gerekir. Diğer taraftan el-Kazvîni, rivâyeti sahabe

⁸ Ramazan Şeşen, "Buhara", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 6/363.

⁹ Şeşen, "Buhara", 6/363.

¹⁰ Richard Nelson Frye, *The Medieval Achievement Bukhara* (California: Mazda Publishers, 1997), 3.

¹¹ Ebu Bekir Muhammed b. Cafer Nerşahî, *Târîhu Buhara*, thk. Emin Abdülmecid Bedevî - Nasrullah et-Tirâzî, çev. Emin Abdülmecid Bedevî - Nasrullah et-Tirâzî (Kahire: Dârü'l-Maarif, 1993), 41.

¹² Ebû'l-Kâsım Muhammed bin Ali en-Nasibi İbn Havkal, *Sûretü'l-Arz* (Beyrut: Dârü Mektebeti'l-Hayat, 1992), 391.

¹³ Sandıkçı, *İslam Coğrafyasında Hadis*, 531.

¹⁴ Şeşen, "Buhara", 6/363.

¹⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, ts.), 6/439-440.

¹⁶ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân* (Beyrut: Dârü Sâdır, 1995), 1/354; Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-'ibâd* (Beyrut: Dârü Sâdır, ts.), 510.

râvisi hariç isnadsız bir şekilde eserinde zikretmişken el-Hamevî ise altı râviden oluşan bir isnadla zikretmektedir. el-Kazvî'nin vefat tarihi itibarıyla el-Hamevî'den sonra olması, onun bu rivâyeti el-Hamevî'nin eserinde görüp kitabına aldığı fikrini akla getirmektedir. el-Hamevî'nin eserinde zikrettiği isnadı incelediğimizde ve dolayısıyla isnatta yer alan bu râvileri taradığımızda çoğunun tarihte ismine bile rastlanılmadığı ve meçhul râviler olduğu görülmektedir. Bu durumda Buhâra'nın fethedileceğine dair Hz. Peygamber'e isnad edilen bu rivâyetin uydurma türünden olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Diğer taraftan kaynaklarda Buhara ismini taradığımızda bu ismin nakledilen bazı rivâyetlerde geçtiğini de görmekteyiz.

Örneğin Selman el-Farîsî'den nakledilen bir rivâyette; Hz. Peygamber Cebrail'in kendisine gelip Horasan'da Semerkant ve Fahire adında iki şehri hatırlattığını, Fahire'nin Buhara şehri olduğunu söylemiştir. Devamına Cibril, Buhara'ya bu ismin verilmesi sebebi üzerinde durmaktadır. Hz. Peygamber Cibril'e neden buraya Fahire ismi verildiğini sormakta ve Cibril, buranın kıyamet günü, bütün şehirlere karşı verdiği şehitlerin çokluğuyla iftihar edeceğini belirtmektedir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "*Allah'ım Fâhire'yi mübarek kıl, o insanların kalplerini takva ile temizle, amellerini halis eyle ve onları ümmetime karşı merhametli kıl.*"¹⁷ Rivâyeti aktardıktan sonra Selman el-Farîsî, Hz. Peygamber'in bu duası vesilesiyle yeryüzünde yabancılara karşı Buhara ehlinde daha merhametli kimsenin bulunmadığı söylemektedir.

Meşhur tarihçi Nerşahî'nin (öl. 348/959) Buhara'nın tarihine dair kaynak eseri olan *Tarihu Buhara* adlı kitabında naklettiği bir rivâyette yine Selman el-Farîsî'den Hz. Peygamber'in Cibril'in şöyle dediğini ifade etmektedir: "*Doğuda bir bölge vardır ki adı Horasandır. Bu Horasan bölgesinin üç şehri var ki bu şehirler kıyamet günü yakut ve mercan ile süslenecektir. Bu şehirlerden bir nur yükselecek ve bu şehirlerin etrafını kuşatan ve Allah'ı hamd ile takdis ve tekbir eden çok sayıda melek olacaktır. Bu şehirler eşinin evine götürülen bir gelin gibi gurur ve ihtişam sahibi olacaktır. Bu şehirlerden her birinin yetmiş bin sancağı/bayrağı olacak. Her bir sancağın altında yetmiş bin şehidi bulunacaktır. Her bir şehidin şefaatiyle birlikte Farsça konuşan yetmiş bin muvahhid/Allah'a inanan kurtuluşa erecektir. Bu şehirlerin ön-arka, sağ-sol olmak üzere her bir bölgesinde/nahiyesinde on gün yolculuk süresi uzunluğunda yolları olacak ki ve bu her yol üzerinde şehitleri olacaktır bu şehirlerin.*"

Akabinde Hz. Peygamber, Cibril'e bu şehirlerin hangi şehirler olduğunu sormakta ve isimlerini kendisine zikretmesini istemektedir. Cibril şöyle demektedir: "*Bu şehirlerden birisinin ismi Arapça ismiyle "el-Kasiye"dir. Bu şehrin Farsça ismi Yeşkurd'tur. Diğer şehir Arapça ismiyle Sumran Farsçasıyla Semerkant'tır. Başka bir şehir ise Arapça ismiyle Fahire'dir. Farsça ismi ise Buhara'dır.*" Akabinde Allah Resulu "ya Cibril bu şehre neden Fahire deniliyor?" diye sormaktadır. Cibril bu soruya: "*Çünkü Buhara, kıyamet günü diğer şehirlere nazaran verdiği şehitlerle övüneceği için bu ismi alacaktır.*" şeklinde cevap vermektedir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "*Allah'ım Fâhire'yi mübarek kıl, o insanların kalplerini takva ile temizle, amellerini halis eyle ve onları ümmetime karşı merhametli kıl.*"¹⁸

Buhara'nın faziletine dair mezkûr iki rivâyetin siyak sibatından anlaşıldığı üzere bu rivâyetler de uydurmadır. Nitekim bu rivâyetlerin mevzuat literatürü dahil hiçbir hadis eserinde kaydedilmediğini, keza tefsir ve tarih eserleri dahil hiçbir kaynakta zikredilmediğini ifade etmemiz gerekir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki bu rivâyetler ilk önce ünlü tarihçi Nerşahî'nin (öl. 348/959) *Tarihu Buhara* adlı eserinde tedavüle sokulmuş görülmektedir. Nerşahî'nin vefat tarihine bakıldığında bu rivâyetin hicri dördüncü asır gibi çok erken dönemlerde uydurulduğu söylenebilir. Daha sonraları ise hicri yedinci asırlarda meşhur coğrafyacı Muhammed b. Zekerriyya el-Kazvî'nin (öl. 682/1283) yedi iklim coğrafyasına dair kaleme aldığı *Âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd* isimli eserini kaleme aldığı Buhara

¹⁷ el-Kazvî, *Âsârü'l-bilâd*, 510; Ayrıca bk. Ebu Bekir Muhammed b. Cafer Nerşahî, *Tarihu Buhara*, thk. Emin Abdülmeccid Bedevî - Nasrullah et-Tirâzî, çev. Emin Abdülmeccid Bedevî - Nasrullah et-Tirâzî (Kahire: Dârü'l-Maarif, 1993), 41-42.

¹⁸ Nerşahî, *Tarihu Buhara*, 41-42; Ayrıca bk. el-Kazvî, *Âsârü'l-bilâd*, 510.

bahsini yazarken Nerşahî'nin esrinden istifade ettiğini ve bu rivâyetleri Nerşahî'den alarak muhtasar bir şekilde aktardığını söyleyebiliriz. Nitekim *Âsârü'l-bilâd* ile *Tarihu Buhara* isimli eserleri zikri geçen rivâyetler bağlamında karşılaştığımızda el-Kazvî'nin *Âsârü'l-bilâd'taki* bazı pasajları noktasal olarak aynı şekilde eserine aldığı görülür. Bu durumda onun bu rivâyetleri tetkik ve tahkik etmeden Nerşahî'den aldığı anlaşılmaktadır.

2. Semerkant Şehri ve Hakkında Vârit Olan Rivâyetler

Semerkant, Maveraünnehir bölgesinin bir diğer önemli şehridir. İlk dönemlerde Semerkant, Maveraünnehir bölgesinin yönetim merkezi konumundaydı. Doğal tabiatından dolayı birçok seyyah burayı cennete benzeterak aktarmışlardır. Şehrin İpek yolunun ve önemli ticaret merkezlerinin keşişim noktasında bulunması, şehre ayrı bir ehemmiyet kazandırmıştır.¹⁹

Günümüzde Özbekistan'ın sınırları içerisinde bulunan tarihi kent Semerkant, Arapça kaynaklarda Sumran olarak da geçmektedir.²⁰ Semerkant isminin kaynağına dair farklı rivâyetler mevcuttur. Kaynaklarda en çok yer bulan bir rivâyete göre, Himyerilerin Kralı Şemir, Yemen bölgesinde büyük bir devlet kurmuş ve on beş bin kişilik ordusuyla Irak'a akabinde Çin'e yönelmiştir. Daha sonra Soğd bölgesine vardığında ve şu an Semerkant diye adlandırılan yere gelip şehri ele geçirmek istemiştir. Ancak şehir halkı Şemir'e karşı mukavemet göstererek ona büyük zorluk çıkarmışlardı. Bu sebeple şehir halkının çoğunu kılıçtan geçirmiş ve şehri de tahrip etmişti. Bu olaydan dolayı bu kente Şemir'in harap edip yığıldığı yer anlamında Şemirkent denilmiştir. Daha sonra Araplar burayı fethedince buraya Semerkant demişlerdir.²¹

Maveraünnehir bölgesinin önde gelen şehirlerinden Semerkant da Müslümanların burayı fethedip yerleşim yeri edinmesiyle ilmi ve kültürel bir canlılık kazanmıştır. Semerkant şehrinin İslam orduları tarafından fethedilmesi erken dönemlerde olmuştur. Bu şehir Emevîler'in Horasan valisi Saîd b. Osman tarafından 56/676 yılında sulh yoluyla ele geçirilmiştir. Şehrin ele geçirilmesi, Vali Saîd b. Osman'ın Semerkant üzerine yaptığı bir sefer neticesinde olmuştur. Semerkant Kralı Tarhûn'un Müslümanlara yedi yüz bin dirhem vergi ödemeyi ve rehinelere vermeyi kabul etmesi karşılığında sulh yapılmış ve Müslümanlarca teslim alınmıştır. Kuşatma sırasında şehid düşenler arasında Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın oğlu Kusem b. Abbas'ın (öl. 57/676) da bulunduğu rivâyet edilir.²² Nitekim Semerkant'ta Kusem b. Abbas'a ait olduğuna inanılan bir mezar bulunmaktadır. Tarhûn'un anlaşmayı bozması üzerine itaatten ayrılan Semerkant 61/680 yılında Selm b. Ziyâd tarafından ikinci defa fethedildi. Semerkant Emevîler'in Horasan valisi Kuteybe b. Müslim (öl. 96/715) tarafından altı yıl süren şiddetli ve kanlı savaşların ardından kesin bir biçimde 93/711 yılında fethedilmiştir.²³ Ömer b. Abdilaziz tarafından görevlendirilen bazı tebliğ heyetlerinin yöre halkına İslam'a davet etmelerine karşılık Semerkant başta olmak üzere Maveraünnehir bölgesinde çok sayıda insanın İslam dinini kabul ettiği kaydedilmiştir.²⁴

Semerkant'ta çok sayıda büyük âlim yetişmiştir. Necmeddin en-Nesefî (öl. 537/1142), *el-Kand fî zikri 'ulemâ'i Semerkand* isimli eserinde 1000'den fazla Semerkantlı âlimi tanıtmıştır.²⁵ Meşhur muhaddis ed-Dârimî (öl. 255/859), Şâfiî fakihlerden İbn Hibbân (öl. 354/965), yine meşhur fakihlerden

¹⁹ Sandıkçı, *İslam Coğrafyasında Hadis*, 546; Osman Aydın, "Semerkant", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/481.

²⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 3/246.

²¹ Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed el-Hemedanî İbnü'l-Fakih, *Kitabü'l-Buldân*, thk. Yusuf el-Havî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1996), 622.

²² Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Fütûhu'l-Buldân*, thk. Abdullah Enis et-Tabbâ' - Ömer Enis et-Tabbâ' (Beyrut: Müessesetü'l-Maarif, 1987), 578-580.

²³ Aydın, "Semerkant", 36/482.

²⁴ Belâzürî, *Fütûhu'l-Buldân*, 599.

²⁵ Necmeddin Ömer b. Muhammed en-Nesefî, *el-Kand fî zikri 'ulemâ'i Semerkand*, thk. Muhammed el-Firyâbî (Suud: Mektebetü'l-Kevser, 1991).

Ebü'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983) ve ismini doğup büyüdüğü Semerkant'ın Mâtürîd mahallesinden alan kelamcı İmam Mâtürîdî (öl. 333/944) bunların başında gelmektedir.²⁶

Kaynaklarda Semerkant ile ilgili bazı rivâyetleri tespit etmek mümkündür. Bu şehir hakkında vârit rivâyetler de Buhara şehri hakkında nakledilen rivâyetler gibi daha çok şehrin faziletine işaret etmek amacıyla nakledilmiştir. Şimdi bu rivâyetleri sırasıyla şöyle sıralayabiliriz:

Enes b. Malik'ten nakledilen bir rivâyette Enes, Ceyhun nehrinin arkasında Semerkant diye isimlenen bir şehrin varlığına dikkat çekmektedir. Hz. Enes, yanındakilere "Bu şehre Semerkant demeyin. Bilakis 'Şehr-i Mahfuza/Korunan Şehir' deyin" demektedir. İnsanlar Enes'e "Ey Ebu Hamza şehri kim ve kimler korumaktadır?" diye sormakta, akabinde Enes şöyle cevap vermektedir: "Bana habibim Rasulullah haber verdi ki Horasan'da Maveraünnehir'in arkasında bulunan şehir, 'Şehr-i mahzufa'dır. O şehrin birçok kapısı vardır. Her kapıda şehri koruyan beş bin melek görevlidir ve bunlar Allah'ı hamd ile tesbih ve takdis eder. Şehrin üstünde beş bin melek vardır ve bu melekler şehrin sakinlerini korumak amacıyla kanatlarını gererler. Bu meleklerin üzerinde de bir melek vardır ki bu meleğin biner adet başı, ağzı ve lisani bulunmaktadır ki bu haliyle 'Ya Dâim, Ya Dâim, Ya Allah, Ya Samed' bu şehrin sakinlerini koru diyerek Allah'a yakarıştadır bulunur. Şehrin arkasında bir bahçe vardır ki bu bahçe cennet bahçelerindedir. Şehrin dışında tatlı bir su vardır ki; o sudan içen cennet suyundan içmiş olur. Orada gusleden annesinden doğduğu gibi günahlardan arınır. Şehrin dışında üç fersah boyunca melekler şehre giren yolları korumak amacıyla dolaşmaktadır ve şehir ehlini anarak Allah'a dua etmektedir. Bu meleklerin arkasında insan suretinde ortaya çıkan çeşitli yılanların olduğu bir vadi vardır. Bunlar; 'ey dünyanın merhamet edicisi ve ahirette de merhamet eden! Bu korunan şehre/şehr-i mahfuza'ya merhamet et diye dua ederler.' Kim bu şehirde bir gece ibadet ederse, Allah onun yetmiş yıllık ibadetini kabul eder. Kim orada bir gün oruç tutarsa sanki bir ömür oruç tutmuş gibi olur. Kim orada bir fakiri doyurursa, evine asla fakirlik girmez. Kim bu şehirde ölürse yedinci kat gökte ölmüş gibidir; o kıyamet günü cennette meleklerle birlikte haşrolonacak ve cennete girecektir."²⁷

Semerkant'ın faziletine dair bu uzun rivâyet, Yâkut el-Hamevî tarafından on iki râvisi bulunan uzun bir isnatla Enes'den kaydedilmiştir.²⁸ Bu rivâyete sahabe râvisi hariç isnadsız ve muhtasar bir şekilde el-Kazvîni de yer vermiştir.²⁹

Bu şehrin faziletini ifade eden ve Huzeyfe b. el-Yemân'a atfedilen bir rivâyette Hz. Peygamber'in Semerkant hakkında şöyle buyurduğu da kaydedilmiştir: "Semerkant'ın arkasında Katvan adında bir köy bulunmaktadır. Bu köy, her biri ailesinden yetmiş kişiye şefaate edecek yetmiş bin şehidin olduğu köydür." Rivâyetin devamında Huzeyfe, bu şehitlerin verileceği zamana işaret ederek o zamanda bulunmayı arzu ettiğini şu sözlerle dile getirmektedir: "Bu bahsedilen zamana ulaşmayı ne çok isterdim. Zira bu durum bana, Mescid-i Haram veya Mescid-i Nebvî'de ihya edeceğim Kadir gecesine denk gelmemden daha sevimli olurdu."³⁰ el-Hamevî, bu iki hadisi Ebû Sa'd Abdulkerim es-Sem'ânî'nin (öl. 562/1166) günümüze ulaşmayan *Kitâbu'l-Efâni* isimli eserinden naklettiğini de sözlerine eklemektedir.³¹

Semerkant'ın faziletine ilişkin Huzeyfe b. el-Yemân'a atfedilerek nakledilen bir başka rivâyette; Hz. Peygamber'in Ceyhun Nehri'nin arkasında Buhara ile beraber Semerkant'ın da fethedileceğini müjdelediği haber verilmektedir. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle demektedir: "... Nehrin arkasında Semerkant denilen bir yer vardır. Burada cennet kaynaklarından bir kaynak, peygamber

²⁶ el-Kazvîni, *Âsârü'l-bilâd*, 535; Sandıkçı, *İslam Coğrafyasında Hadis*, 546-552; Aydın, "Semerkant", 36/483.

²⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 3/249; el-Kazvîni, *Âsârü'l-bilâd*, 535.

²⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 3/249.

²⁹ el-Kazvîni, *Âsârü'l-bilâd*, 535.

³⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 3/249, 1/353.

³¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 3/249.

kabirlerinden bir kabir ve cennet bahçelerinden bir bahçe vardır. Buranın ölüleri kıyamet günü, şehitlerle beraber haşrolunur..."³²

el-Hamevî, bu son iki rivâyeti ise beş râvi zikrettikten sonra Huzeyfe b. el-Yemân'a atfetmektedir.³³ Bu râvilerin ekserisinin meçhul olduğu ve tarih ile tabakat kitaplarında haklarında bilgi bulunmadığı görülmektedir. Diğer taraftan Semerkant'ın faziletini konu alan Enes b. Malik rivâyeti ile Huzeyfe b. el-Yemân rivâyetlerinin mevzuat nevinden olduğu ilk bakışta görülecek kadar açıktır. Nitekim bu rivâyetlerin tahkikatını ve sıhhat derecelerini tespit etmek amacıyla yaptığımız taramada; bunların muteber hadis kaynakları bir tarafa mevzuat türü eserlerde bile yer almadığı, hatta tefsir ve tarih başta olmak üzere hiçbir kaynaktan kendilerine yer bulmadıkları görülür. Bu açıdan bakıldığında bu rivâyetlerin sadece Yâkût el-Hamevî (öl.626/1229) ile el-Kazvîni (öl. 682/1283) gibi iki meşhur tarihçi ve coğrafya âliminin eserlerinde bölgeleri tanıtırken bu bölgeler hakkında ulaşabildikleri bu rivâyetleri de herhangi bir tahkikata tabi tutmaksızın eserlerine aldıkları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu rivâyetlerin asıl kaynağının Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Buldân* isimli eseri olduğunu düşünmekteyiz. Her ne kadar el-Hamevî, ilk iki rivâyeti es-Sem'ânî'nin (öl. 562/1166) günümüze ulaşmayan *Kitâbu'l-Efâni* isimli eserinden aldığını belirtse de bu durumun pratikte bir faydası olmayacaktır. Zira bu eserin günümüze ulaşmamış olması, el-Hamevî'nin eserini günümüz açısından asıl kaynak konumuna getirmektedir. Bu rivâyetlerin el-Kazvîni'nin eserinde yer alması ise bir etkilenmeden kaynaklandığı ihtimalini güçlü kılmaktadır. Bu durumda el-Kazvîni'nin el-Hamevî'nin *Mu'cem*'inden veya *Kitâbu'l-Efâni* isimli eserden beslenerek bu rivâyetleri kitabına aldığı söylenebilir.

Mevzu hadisler alanında kaleme alınan eserlerde de Buhara ve Semerkant'ın faziletine dair bir rivâyete rastlamak mümkündür. İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201), *el-Mevzûât* isimli eserinde 'Horasan bölgesinin çeşitli kentleri hakkında uydurulan rivâyetler' başlığı altında Huzeyfe b. el-Yemân'a nispet edilen ve Horasan bölgesinin çeşitli beldeleriyle ilgi faziletleri sıralayan şöyle bir rivâyeti kaydetmektedir: "... Şüphesiz Horasan'da Buhara adında bir şehir bulunmaktadır. Buhara halkı, dehşete düşüklerinde, dehşet çığlıklarından güvendedirler. Üzüldüklerinde sevinirler, Buharalılara müjdelere olsun! Allah her gece onları gözetir. İçlerinden dilediğini bağışlar, tövbe edenin tövbesi kabul eder. Horasan'da Semerkant adında da bir şehir bulunmaktadır. Burayı inşa eden kişi, el-Hîre'yi de inşa etmiştir. Allah Semerkant ehlini başkalarından korur ve onların sıkıntılarını duyar ve giderir. Orada her gece bir münadi şöyle seslenir: 'Hoşnut olun cennet de size hoşnut olacaktır. Semerkantlıları tebrik ediyorum.' Semerkant ve etrafındaki insanlar, itaat etmeleri halinde kıyamet günü Allah'ın azabından emin olacaklardır..."³⁴

Bu rivâyete baktığımızda esasında Hz. Ömer'in Horasan'ın fethinin uzaması sebebiyle gönlünün daraldığı ve akabinde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den duymuş olduğu fetih müjdesini kendisine vererek ona moral sağladığı görülmektedir. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den işittiği bu rivâyeti sonraki nesle aktaran ise Huzeyfe b. el-Yemân'dır. Huzeyfe, Hz. Ömer ile Hz. Ali arasında cereyan eden konuşmaya muttali olmuş ve neticede rivâyetin aktarıcısı olmuştur. Rivâyeti kaydettikten sonra uydurma olduğuna işaret eden İbnü'l-Cevzî, rivâyetin isnadında Ebû İsmet adında bir râvi olduğunu ve mezkûr rivâyeti uyduran kişinin de bu râvi olduğunu belirtmiştir. İbnü'l-Cevzî'nin işaret ettiğine göre bu râvinin asıl adı Nuh b. Ebî Meryem olup çok sayıda münekkit âlimin cerhine maruz kalmıştır. Bu anlamda Yahya b. Maîn (öl. 233/848), Nuh b. Ebî Meryem'in hadislerinin yazılmayacağını ifade ederken Dârekutnî (öl. 385/995) onu metruku'l-hadis lafzıyla cerh etmiştir. İbn Hibban (öl. 354/965) ise onun

³² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 1/354; el-Kazvîni, *Âsârü'l-bilâd*, 510.

³³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 1/354.

³⁴ Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân (Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1966), 2/58-59.

hadisleriyle ihticac edilmez demiştir.³⁵ Bu rivâyete yer verip uydurma olduğuna dikkat çekenler arasında Suyûfî (öl. 911/1505) ve İbn Arrâk (öl. 965/1556) da bulunmaktadır.³⁶

Sonuç

Orta Çağ'da İslam uygarlığının geliştiği yerlerden biri olan Maveraünnehir bölgesinde yer alan Buhara ve Semerkant kentleri, önemli birer kültür merkezleridir. Bu şehirlerin kesin bir şekilde İslam orduları tarafından fethedilerek İslam topraklarına katılması çok erken bir dönemde olmuştur. Bu şehirleri fetheden Emevilerin Horasan valisi Kuteybe b. Müslim'in (öl. 96/715) komuta ettiği ordudur. Buhara ve Semerkant, Müslümanların fethedip yerleşim yeri edinmesiyle ilmi ve kültürel açıdan parlak bir devir geçirmeye başlamıştır. Nitekim Buhara ve Semerkant'ta hadis ilmi başta olmak üzere dinî ilimlerin çeşitli dallarında ve dahası bu ilimler dışında sosyal ve beşerî ilimlerde de büyük gelişmeler yaşanmış ve meşhur ilim adamları yetişerek önemli eserler kaleme almışlardır. Buhara ve Semerkant'ta ilmî anlamda yaşanan gelişmeler; siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel birçok etkenin bir araya gelmesiyle olmuştur. Meydana gelen bu gelişmeler, esasında mevalinin ilme olan rağbetini de gözler önüne sermektedir. Hadis ilimleri özelinde bu şehirlerde yetişen ilim adamlarına bakıldığında mevalinin çabasının övgüye değer olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim meşhur muhaddislerden Buhârî (öl. 256/870), Dârimî (öl. 255/859) ve İbn Hibbân (öl. 354/965) bu kentlerde yetişmiştir.

Buhara ve Semerkant'ın hadis ilminin önde gelen ilim adamlarını yetiştirmekle meşhur olması, bu şehirler hakkında kaynaklarda herhangi bir rivâyetin bulunup bulunmadığı sorusunu akla getirmiş ve neticede bu sorunun cevabını bulmak amacıyla bu çalışmaya karar kılınmıştır.

Çalışmanın sonunda ulaştığımız netice şudur ki; kaynaklarda Buhara ve Semerkant şehirleri, bu şehirlerin fethedileceğine dair müjde, bu kentlerde yaşayan, orada ölen, oranın güvenliğini sağlamak adına nöbet tutan kimselerin faziletini ve cennette nail olacakları nimetleri bildiren sekiz kadar rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin yarısı Buhara, diğer yarısı Semerkant hakkında vârit olmuştur. Ancak bunlardan üç rivâyet, müşterek olarak her iki şehri konu edinmiştir. Bu rivâyetler sıhhat açısından tetkik edildiğinde tamamının uydurma olduğu tespit edilmiştir. Buhara ve Semerkant şehirleri hakkında herhangi bir sahih rivâyetin kaynaklarda yer bulmadığı saptanmıştır. Diğer taraftan bu kentler hakkında nakledilen ve uydurma olduğu anlaşılan rivâyetlerin mevzu hadisleri konu alan eserlerde bile pek yer bulmadığı görülmüştür. Nitekim bu rivâyetlerden sadece bir tanesi uydurma hadisleri konu alan kitaplarda yer bulmuşken geri kalanları bu kitaplara dahi girememiş, hatta tefsir, tarih, tabakat ve şehir tarihlerini konu alan kitaplarda bile kaydedilmemiştir. Bu uydurma rivâyetlere kaynaklık eden temel eserlerin başında ünlü tarihçi Nerşahî'nin (öl. 348/959) *Tarihu Buhara* adlı eseri gelmektedir. Sonrasında ise Yâkût el-Hamevî'nin (öl.626/1229) *Mucemu'l-Buldan*'ı ve el-Kazvî'nin *Âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-ibâd* adındaki eseri de bu rivâyetlere kaynaklık etmiştir. Bu durumda zikri geçen meşhur tarihçi ve coğrafya âlimlerinin eserlerinde Buhara ve Semerkant'ı tanıtırken bu bölgeler hakkında ulaşabildikleri rivâyetleri herhangi bir tahkikata tabi tutmadan eserlerine aldıkları ortaya çıkmaktadır.

Bu rivâyetlerin İran kökenli veya Buhara kökenli alimlerin kitaplarında yer alması da düşündürücüdür. Bu durum aslında alimlerin kendi memleketlerine olan bakış açısını da gözler önüne sermektedir. Mezkûr rivâyetler, esasında bu şehirler ve orada yaşayanlar hakkında zihinlerde müspet bir algı bırakma gayesinden kaynaklanmış gözükmektedir. Dolayısıyla bu âlimlerin kendi memleketlerine dair oluşturmak istedikleri olumlu bakış açısı, Hz. Peygamber'e söylettirilerek ve bu memleketlere birer dini kutsiyet kazandırılarak yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu âlimlerin eserlerine aldıkları rivâyetler, hadis ilminin inceliklerinden uzak olup bu rivâyetleri tetkik edemeyen bazı okuyucuların zihinlerinde bu şehirlerin kutsal yerler olduğu anlayışını doğuracağı da açıktır. Ancak unutulmamalıdır

³⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 2/58-60.

³⁶ Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûfî, *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/426-427; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed İbn Arrâk, *Tenzihü's-Şerî'ati'l-Merfû'a 'ani'l-Ahbâri's-Şeni'eti'l-Mevzû'a*, thk. Abdülvehhâb Abdüllatif, Abdullâh Muhammed es-Siddîk (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2/47-48.

ki şehirlerin faziletlerine ilişkin ilahi vahiy ve sahih rivâyetler tarafından kutsallık atfedilmeyen yerlerin kutsal kabul edilmeyeceği, dolayısıyla bu noktada temel ölçütün Kur’an-ı Kerim ve sahih hadisler olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir.

Kaynakça

- Aydınlı, Osman. “Semerkant”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/481-484. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-. *Fütûhu'l-Buldân*. thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ' - Ömer Enis et-Tabbâ'. Beyrut: Müessesetü'l-Maarif, 1987.
- Frye, Richard Nelson. *The Medieval Achievement Bukhara*. California: Mazda Publishers, 1997.
- Hudârî, Şeyh Muhammed Bek el-. *Muhâdaratü Târihi'l-Umumi'l-İslâmiyye*. Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1970.
- İbn Arrâk, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *Tenzîhü's-Şerî'ati'l-Merfû'a 'ani'l-Ahbâri's-Şenî'eti'l-Mevzû'a*. thk. Abdülvehhâb Abdullâtîf, Abdullâh Muhammed es-Siddîk. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Havkal, Ebü'l-Kâsım Muhammed bin Ali en-Nasibi. *Sûretü'l-Arz*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. *Kitâbü'l-Mevzû'ât*. thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân. 3 Cilt. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1966.
- İbnü'l-Fakîh, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed el-Hemedanî. *Kitabü'l-Buldân*. thk. Yusuf el-Havî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1996.
- Kazvînî, Ebü Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed el-. *Âsârü'l-bilâd ve ahbârü'l-'ibâd*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Nerşahî, Ebu Bekir Muhammed b. Cafer. *Târîhu Buhara*. çev. Emin Abdülmecid Bedevî - Nasrullah et-Tirâzî. thk. Emin Abdülmecid Bedevî - Nasrullah et-Tirâzî. Kahire: Dâru'l-Maarif, 1993.
- Nesefî, Necmeddin Ömer b. Muhammed en-. *el-Kand fi zikri 'ulemâ'i Semerkand*. thk. Muhammed el-Firyâbî. Suud: Mektebetü'l-Kevser, 1991.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Mâverâünnehir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/177-180. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Sandıkçı, S. Kemal. *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Sarı, Dursun. *Maveraünnehir Bölgesinde Hadis Çalışmaları (Hicri İlk Üç Asır)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-. *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Şeşen, Ramazan. “Buhara”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/363-367. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 11 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Ünal, İsmail Hakkı. “Şehirlerin Faziletiyle İlgili Uydurma Hadisler ve ‘Hayru'l Buldân’ Risâlesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2000), 67-90.
- Yâkût el-Hamevî, Ebü Abdillâh Şihâbüddîn. *Mu'cemu'l-Buldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1995.